Funktionærer mellem stand og klasse

Teknikerne og fagbevægelsen

Af Kenn Schoop

Indledning

Da industrialiseringen af Danmark i 1950'erne og fremefter langt om længe fuldendes, sker det med maner. Eksplosivt og komprimeret omformes det danske samfund ud i sine mindste forgreninger. Frem til krisen omkring 1973, foregår der en økonomisk og erhversmæssig omvæltning, hvis lige ikke er set før i Danmarkshistorien. Tæt forbundet hermed ses en kølvandstribe af forskydninger i den eksisterende klassestruktur.

I denne artikel tages der udgangspunkt i periodens stærkt voksende mellemlag af funktionærer, tjenestemænd o.lign. De centrale emner er dels forholdet mellem de nye grupper og den etablerede arbejderfagbevægelse. Og dels den fagpolitiske udvikling blandt funktionærerne. Som gennemgående konkret eksempel bruges de tekniske funktionærer og deres faglige organisation Teknisk Landsforbund. For blandt funktionærerne er teknikerne nok dem, som i såvel antal som sammensætning er mest intimt forbundet med den industrielle og teknologiske udvikling. Desuden har mange af dem nogle arbejdsfunktioner, som ligger ganske tæt op ad visse faglærte arbejderes. Og som LO-forbundene derfor er har opfattet, som deres naturlige organisationsområde. Holdningen har nærmest været, at mellemteknikerne blot er et moderne knopskud indenfor arbejderklassen. I artiklen belyses, hvordan dette har smittet af på forholdet mellem Teknisk Landsforbund og LO-forbundene. Endelig focuseres der på den medlemsmæssige og siden også fagpolitiske forvandling, som Teknisk Landsforbund gennemløber efterhånden som ingeniørmedlemmerne ersattes af de nye mellemteknikergrupper.

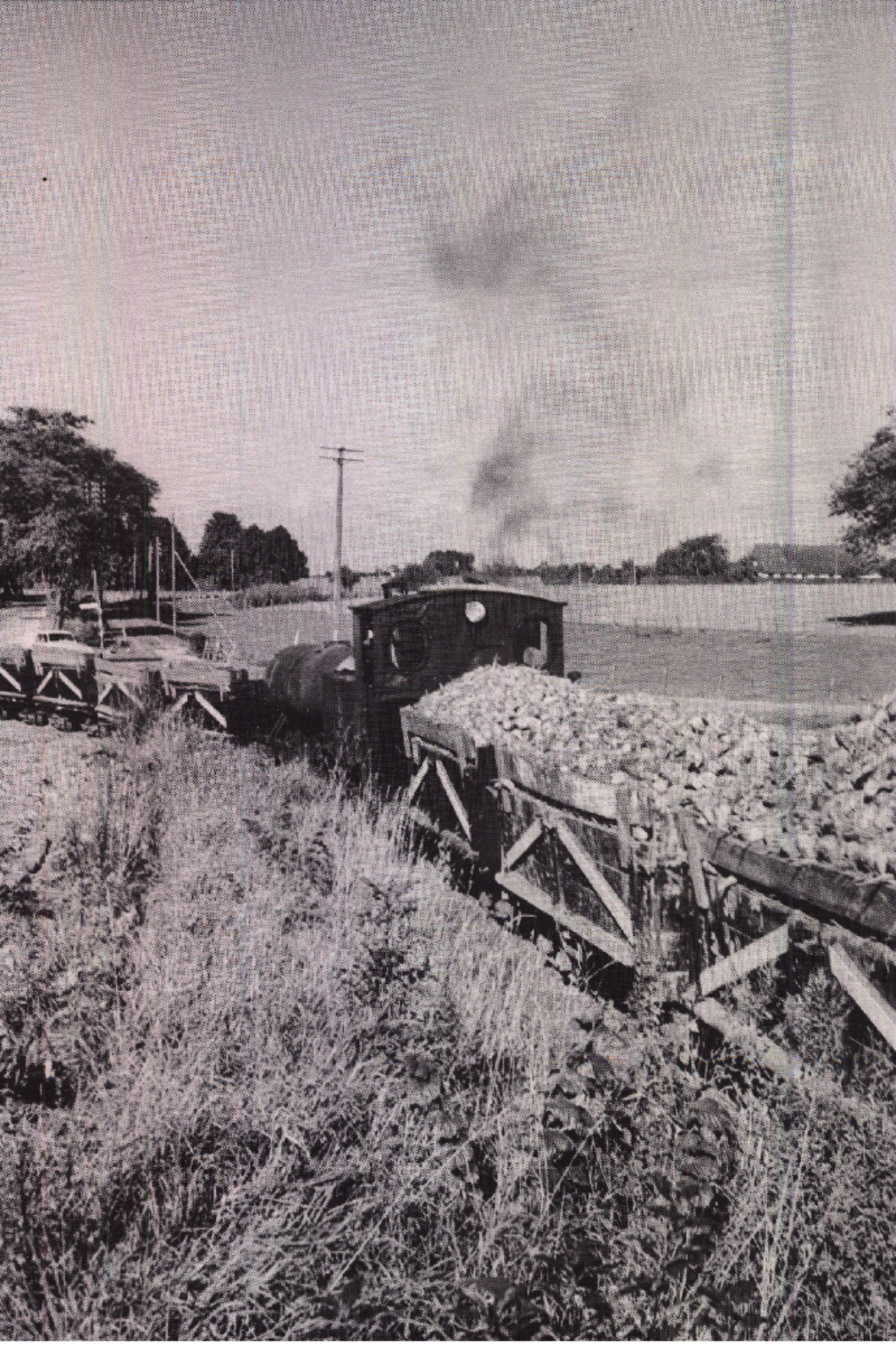

Erhversstruktur og arbejdsstyrke omkring 1945

Egentlig stod udfaldet af den erhversøkonomiske magtkamp mellem landbruget og industrien og mellem bonde og arbejder allerede klart i 1930'erne. For i løbet af dette tiår blev industrien den økonomisk mest dynamiske sektor, idet den overhalede landbruget i indtjening.[1]

I løbet af 30'erne voksede industriproduktionen som helhed med 60%. Samtidig var der i perioden 1932-39 en vækst i antallet af beskæftigede indenfor industrien på 72.000 arbejdere.[2] Ialt voksede byerhvervene med ca. 50.000 arbejdere, hvorved arbejderklassen kom til at udgøre 55% af den samlede arbejdsstyrke. Et niveau som den aldrig siden har oversteget. For i den næste fase af dansk industris udvikling blev det de tekniske, administrative og merkantile funktionærer, som forøgede deres andel af arbejdsstyrken.

Men ved status over industriens situation i 1945 tegner der sig, trods dens vækst i 30'erne, alligevel et billede af en svagt udviklet dansk industristruktur domineret af en mængde små virksomheder, hvis produktionsapparat efterhånden var ved at være nedslidt.[3] Det stod snart klart, at der måtte en større omstilling og saltvandsindsprøjtning til, hvis de danske industrivirksomheder skulle klare sig i konkurrencen med udlandet. For her var kapitalstrukturen mere præget af store virksomheder, som havde foretaget afgørende investeringer, rationaliseringer m.m.

Kommissionsarbejde og nye uddannelser

Fra politisk side blev der taget en række arbejdsmarkeds- og industripolitiske initiativer, som skulle sætte gang i omformningen af den danske industri. Men også fagbevægelsens ledere tog meget aktivt del i diskussionen. Bl.a. agiterede de energisk for så omstridte fænomener som automatisering og rationalisering. Som en praktisk konsekvens heraf gik DsF så langt som til at uddanne sine egne tidsstudieeksperter. De faglige lederes store engagement i rationaliseringskampagnen kom iøvrigt bag på arbejdsgiverne. Således udtalte direktøren for Dansk Arbejdsgiverforening i 1948, at der på dette område var sket »en fuldkommen mentalitetsændring på arbejderside, ihvertfald hos arbejderorganisationerne« indenfor de sidste 2-3 år. Hvilket han naturligvis fandt glædeligt.[4]

◆ Allerede i 1930 blev industrien den økonomisk mest dynamiske sektor, idet den overhalede landbruget i indtjening. (ABA)

Den socialdemokratiske arbejderbevægelses positive holdning til rationalisering og effektivisering var tæt forbundet med synet på fordelingspolitikken. Mange af tidens toneangivende socialdemokrater erklærede, at fremtidige forbedringer i arbejdernes levevilkår først og fremmest skulle ske via en vækst i det samlede produktionsresultat. Og ikke ved at føre klassekamp mod kapitalejerne for at få en større andel af værditilvæksten.[5] Dvs. at man var ved at opgive den indkomstudligning, som der ellers slås til lyd for i partiprogrammet »Fremtidens Danmark« fra 1945.[6]

Et af de første industripolitiske initiativer var folketingets nedsættelse af et udvalg til »undersøgelse af samarbejdsproblemer i dansk økonomisk politik«. I udvalgets betænkning fra 1956 understreges det, at situationen »stiller ekstraordinære krav til investeringernes omfang og art.«[7] Herefter peges der på, at en udbygning og modernisering af det eksisterende produktionsapparat er påkrævet, men iøvrigt ikke nær nok. Selve produktionsstrukturen må også undergå ændringer. Der skal satses på såvel stordrift som på nye produktionsområder. Og som følge heraf skal der også foregå omplaceringer af arbejdskraften geografisk og fagligt.

Regeringens nedsættelse af »Teknikerkommissionen« i 1956 er netop et konkret forsøg på, at vurdere og imødekomme det fremtidige behov for ingeniører og anden teknisk arbejdskraft. I den betænkning kommissionen barslede med i 1959 blev det bl.a. foreslået at oprette uddannelserne teknisk assistent, elektrotekniker, laborant og kemotekniker. Disse nye teknisk-naturvidenskabelige mellemuddannelser skulle ifølge kommissionen frigøre de højere uddannede teknikere fra noget af al det rutinearbejde, som man havde konstateret, de var sat til.[8] Nogenlunde samtidig introducerede staten en række forskellige arbejdsmarkedsuddannelser for ufaglærte. Heriblandt specialarbejderuddannelsen. De skulle løse det paradoksproblem, at der på den ene side var mangel på faglærte arbejdere, samtidig med at der var overskud af ufaglærte. Hensigten var at de ufaglærte skulle overtage arbejdet på nogle afgrænsede arbejdsområder, hvor de faglærte var overkvalificerede. Dvs. tilsvarende mellemteknikernes rolle i forhold til ingeniørerne.

Den anden industrielle revolution

Indtil omkring 1957-58 var den danske industris udvikling præget af en ret svingende investeringsaktivitet. Generelt set var kapitalinvesteringerne små. Og der var primært tale om en økonomisk udvikling i bredden,

ling og specialisering, som den industrielle udvikling indebar, der affødte denne vækst og selvstændiggørelse af cirkulationssfæren i forhold til produktionssfæren. De tjenesteydende erhvervs voksende betydning viste sig både i den private og den offentlige sektor. Men kraftigst på det offentlige område.

Denne udvikling skyldtes bl.a. de nye og mere omfattende krav, som den moderne og hurtigtvoksende industri stillede til den offentlige sektor. F.eks. afspejler såvel uddannelses- som daginstitutionssektorens ekspansion hver på sit felt erhverslivets nye krav til arbejdskraftens kvalitet og kvantitet. Men samtidig var det, som bekendt, også en *politisk strategi* for det regeringsbærende socialdemokrati, at få opbygget en stor og handlekraftig velfærdsstat, der bl.a. skulle sikre alle muligheden for uddannelse og social tryghed.

Opbrud i den sociale struktur

I løbet af en relativ kort årrække manifesterer de erhversmæssige forskydninger og de teknologiske forandringer sig i en kraftig ændring af Danmarks sociale struktur (se tabel 1). Det generelle billede viser, at lønarbejdernes samlede andel af den i forvejen stærkt voksende arbejdsstyrke forøges markant. Men ellers er det dominerende træk, at den traditionelle arbejderklasse bliver relativ mindre. Derimod er mellemlaget af funktionærer, tjenestemænd o.lign inde i en voldsom vækst. I første halvdel af 1970'erne overhaler de ligefrem arbejderne i antal. Ekspansionen indenfor den offentlige sektor såvel som i de private tjenesteydende erhverv tegner sig for broderparten.

Men mellemlagets relative vækst skal også ses i sammenhæng med det teknologiske spring, som finder sted samtidig med udbredelsen af den

Tabel 1
Arbejdsstyrkens fordeling på arbejdsstilling, 1950, 1960, 1976 og 1985.

	1950	1960	1976	1985
		procent		
Selvstændige	24	22	16	12
Funktionærer	24	29	41	48
Arbejdere	52	49	43	40
Tilsammen	100	100	100	100

Kilde: Statistisk tiårsoversigt, forskellige årgange.

industrielle produktionsform. De store kapitalinvesteringer i 1960'erne gik til opbygning af et produktionsapparat, der teknisk var på et meget højere niveau end det gammelkendte. Hvilket affødte et behov for en som ikke affødte nogen voldsom stigning i produktiviteten eller i arbejdsdelingen. Sammenlignet med den øvrige kapitalistiske verden var der foreløbig tale om et ret behersket konjunkturforløb. Tilgangen af ny arbejdskraft til industrien lå da også ret lavt i disse år. Det var meget mindre end, der på samme tid blev frigjort af arbejdskraft i landbruget.

Fra omkring 1958 var det slut med dansk industris nøleri. I en lang periode herefter øgede den hvert år sin produktion med 5-6.%. Og for første gang var der nu flere mennesker beskæftiget i industrien end i landbruget. Ligesom industrien også overtog landbrugets plads som landets største eksporterhverv.

Denne nye industrielle revolution havde en flersidig karakter. For samtidig med, at den industrielle produktionsform blev mere udbredt, skete der også et teknologisk spring. Der foregik således omfattende investeringer i nye og arbejdskraftbesparende maskiner. Automatisering og masseproduktion var tidens løsen. Langt om længe kom de »moderne tider« til Danmark. Endvidere skete der også en forskydning i kapitalsstrukturen og mellem produktionsområderne. Bl.a. blev virksomhedslandskabet tilført en række nye hurtigtvoksende industriegrene, som befattede sig med – i dansk sammenhæng – nye produkter. Hovedtendensen var, at de traditionelle og tunge industrier, som f.eks. skibsværfter og støberier, fik en relativ mindre betydning. Derimod voksede den lettere industri, som producerede forbrugsvarer til masseforbrug. Indenfor den kemiske industri voksede bl.a. plastik- og medicinalbrancherne sig store, mens produktionen af elektriske artikler til privatbrug, bl.a. køleskabe og fjernsyn, tilførte jern- og metalindustrien en vækstbranche. Indtagelsen af dette relativt jomfruelige land opsugede en hel del af den arbejdskraft, som ny teknik, rationaliseringer m.v. havde overflødiggjort i den mere traditionelle industri.

Specielt i 1960'erne fremviste byggeriet imponerende vækstrater. De var næsten på niveau med industriens. Der skulle skaffes boliger til krigstidens store årgange og til alle de som forlod landbruget. Samtidig steg befolkningens boligambitioner i takt med den almindelige velstandsstigning. Desuden medvirkede udviklingen af det præfabrikerede elementbyggeri til en relativ billiggørelse af boligen.

Samtidig med at de vareproducerende erhverv ændrede sammensætning og undergik en teknologisk forvandling skete der en forskydning i

erhvervsstrukturen over i retning af de tjenesteydende sektorer. Der tales om de tertiære erhvervs gennembrud. Dvs. erhverv, hvor varen hedder service, handel og transport. Det var den samfundsmæssige arbejdsdemere adækvat arbejdskraft. Der opstod bl.a. et voksende behov for mellemteknikere. Dvs. en arbejdskraft som med en kort og relativt specialiseret uddannelse kunne varetage de nye funktioner i produktionen, hvor det ikke var påkrævet at placere de meget dyrere ingeniører.

De tekniske assistenter og tegnere var fra starten de suverænt største mellemteknikergrupper. Udover i ingeniør- og arkitektfirmaer og i de offentlige forvaltninger fandt de beskæftigelse i bl.a. maskin- og elektronikindustrien. Alle er områder, der, som nævnt ovenfor, ekspanderer kraftigt i 1960'erne. I deres arbejdsfunktion er tegnere og assistenter ofte placeret mellem ingeniører eller arkitekter og så faglærte arbejdere. Et typisk arbejdsfelt er udarbejdelsen af de arbejdstegninger, som skal formidle ingeniørens konstruktion, så den kan bruges af f.eks. smeden eller bygningshåndværkeren i den konkrete fremstillingsproces. Men for visse af disse teknikere rummer det daglige arbejdsområde også hjørner af traditionelt ingeniør- og arkitektarbejde som f.eks. beregningsopgaver. Tilsvarende er der også en »gråzone« i forhold til de faglærtes arbejdsområder. En stor del af disse teknikere har da også en faglig uddannelse og erhvervserfaring som grundlæggende kvalifikation.

Behovet for mellemteknikere var særlig stort indenfor de nye højteknologiske vækstindustrier, hvor der ikke i forvejen eksisterede egentlige lærlingeuddannelser. Indenfor den kemiske industri var der f.eks. brug for laboranter og kemoteknikere, mens svagstrømsindustrien udover tekniske tegnere havde behov for elektronikteknikere til bl.a. beregnings-, konstruktions- og planlægningsopgaver.[9] Indenfor den stærkt voksende byggesektor betød den stigende industrialisering af produktionsprocessen en øget økonomisk koncentration, samt at projekteringen efterhånden samledes på enkelte større tegnestuer. Hvilket gjorde det vanskeligere for de unge arkitekter at nedsætte sig som selvstændige. Endvidere udskilles og samles en række af arbejdsfunktionerne i forbindelse med projektering og planlægning omkring 1960 i en ny og kort byggeteknikeruddannelse, hvis forudsætning var en håndværksuddannelse. Byggeteknikeruddannelsen bliver samtidig selv adgangsvejen til en ny bygningskonstruktøruddannelse, som bl.a. skal kvalificere byggeteknikeren til at overtage projekteringsopgaver på ingeniør- og arkitektegnestuer. Eller til ledende stillinger, som f.eks. tilsynsførende hos håndværksmestre og entreprenører eller i byggevareindustrien. Samt som sagsbehand-

ler indenfor de kontrollerende offentlige myndigheder. Endelig giver bygningskonstruktøruddannelsen så igen adkomst til arkitektskolen og ingeniørakademiet.[10] Set samlet er der tale om et Janusansigt, som alt efter synsvinklen viser en karrierestige eller hierarkiet i byggesektoren.

Tilbageblik

Vi skal tilbage til den første fjerdedel af dette århundrede for at finde en vækst i det sociale mellemlag, som kan sammenlignes med udviklingen i efterkrigstiden. I perioden 1908 til 1919 voksede antallet af funktionærer og tjenestemænd således med 65.000. Dermed udgjorde de 10% af datidens erhversaktive befolkning. Fremvæksten af dette nye sociale lag havde også dengang sin baggrund i samfundets stigende industrialisering og arbejdsdeling samt i den – omend beherskede – økonomiske koncentrationsproces, som fulgte med. Tilsammen skabte det et øget behov for administrativ, merkantil og teknisk assistance i virksomhederne.

Teknikernes dobbeltrolle, som både den industrielle udviklings børn og fødselshjælpere, gør dem gennem historien til et fintmærkende barometer på de teknologiske forandringers karakter og omfang. I endnu intimere grad end andre funktionærgrupper er deres antal, arbejdsfunktion og uddannelse knyttet til industrialiseringens fart og form.

Det er heller ikke nogen tilfældighed, at såvel tidspunktet for dannelsen af deres fagforening i 1919, som dennes medlemsmæssige gennembrud i 1960'erne finder sted i forbindelse med nogle af dette århundredes store industrielle spring. Op til stiftelsesåret 1919 var det ikke mindst den begyndende elektrificering, som fik antallet af ingeniører, konstruktører og i mindre grad tegnepersonale til at vokse. Fra omkring 1905, hvor der begyndte at blive anlagt mange elektricitetsværker rundt om i landet, ekspanderede markedet for elektromotorer voldsomt. Det medførte samtidig en forskydning i teknikernes uddannelsesmæssige sammensætning og branchetilknytning. De efter tidens målestok avancerede elektromekaniske virksomheder, som Thrige og Titan, blev nogle af de største teknikerarbejdspladser. Det var også ansatte indenfor disse vækstindustrier, nemlig fra Titan, som tog initiativet til teknikernes faglige samling. Helt konkret var det især lønudhulingen i krigsårene, som mobiliserede til dette faglige modtræk. Samtidig generede det tydeligvis også mange af de tekniske funktionærer, at se hvordan arbejderne på denne tid formåede at tilkæmpe sig en pæn »efterkompensation« for krigsårenes afsavn. Hvilket mindskede den psykologisk set betydningsfulde løn-

forskel ned til dem. Det lugtede af social deklassering. Uden at det skal forklare teknikernes relative lønnedgang, så var der faktisk på dette tidspunkt ved at ske et skift i deres ansættelses- og arbejdssituation, som forandrede deres sociale placering. Bl.a. kom der indenfor specielt jern- og metalindustrien efterhånden flere tekniske funktionærer på samme arbejdsplads, end man havde været vant til. Teknikeren var ikke længere automatisk chefens højrehånd eller selv chefen. Og med kollegernes ankomst brydes også den gamle isolation i forhold til andre med samme job og problemer. Samtidig krævede industriens øgede anvendelse af maskinkraft ofte mere kapital end en enkeltperson kunne rejse. Af samme grund kunne f.eks. ingeniører og konstruktører ikke længere automatisk regne med engang at blive selvstændige. Denne ændring i livsperspektivet gødede jorden for en faglig organisering af teknikergrupperne.

Datidens vækst i antallet af funktionærer og tjenestemænd kunne i allerhøjeste grad mærkes i fagbevægelsen. I 1910 stiftes Fællesorganisationen for danske funktionærforeninger (FR), som en hovedorganisation for bl.a. maskinmestre og arbejdsledere. Og blandt tjenestemændene

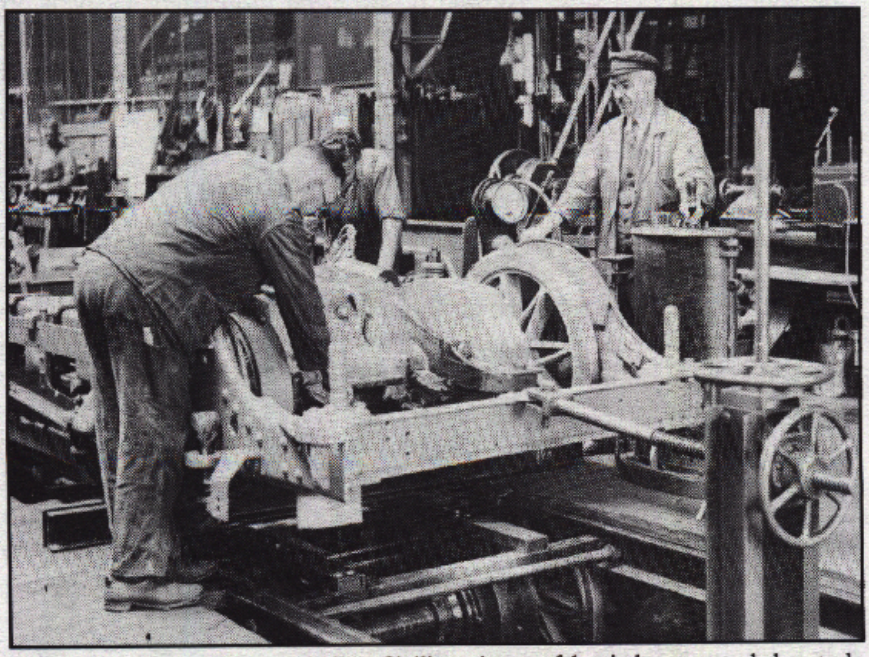

En tekniker var ikke bare en tekniker. Civilingeniørerne følte sig hævet over de konstruktøruddannede som på sin side lagde afstand ned til tegnepersonalet. Det var disse modsætninger TLs pionerer forsøgte at bygge bro over. (ABA)

havde man året før stablet centralorganisationerne CO I og CO II på benene. Der skulle dog gå mere end 50 år før funktionær- og tjenstemandsorganisationerne dannede deres egen hovedorganisation. Væksten i antallet af funktionærer slog kraftigst igennem i HK. Med en mangedobling af medlemstallet fik forbundet sit medlemsmæssige gennembrud i årene omkring 1919. Sammenlignet hermed var de tekniske funktionærers samtidige entre på den fagpolitiske scene en lilleputforestilling. Det skete da ca. 400 privatansatte tekniske funktionærer d. 26. juni 1919 stiftede Teknisk Landsforbund. Forud var bl.a. gået et mislykket forsøg på at få standsforeningen Ingeniør- og Konstruktørsammenslutningen til at fungere som en art fagforening. Selvom pionererne hovedsageligt var teknikumuddannede konstruktører eller ingeniører (som flere af dem var begyndt at kalde sig) samt en håndfuld cand.polyt'er, åbnede man fra starten op for alle typer privatansatte teknikere. Til nogle af de mere standshovmodige medlemmers åbenlyse forargelse omfattede det også de »lavere« teknikerkatagorier, som f.eks. tegnere, kopister og kalkøser. Denne i sin tid så kontroversielle beslutning kom iøvrigt til at stille det lille fagforbund i en strategisk god position, da industriens ekspansion 30-40 år senere får disse teknikerjob til at vokse eksplosivt i antal. Det redder faktisk forbundet fra at sygne hen, samtidig med at det radikalt ændrer dets karakter."

Funktionærerne kommer i fagforening

Efter anden verdenskrig steg antallet af lønarbejdere med næsten 700.000 på bare 25 år. Så fagforeningerne kom på en ganske stor opgave med at få alle disse folk organiseret. Specielt kunne det være lidt af et job, at motivere de mange funktionærer, som ikke umiddelbart kunne se nogen fordele ved et fagforeningsmedlemskab. Eller som var modstandere af mere ideologiske grunde.

Men arbejdet bar frugt. Det lykkedes at få tusindvis af funktionærer og arbejdere til at melde sig i fagforening. Endda forholdsvis flere end tidligere. Så organisationsprocenten steg pænt for begge grupper. I 1970 havde arbejderne således en organisationsprocent på 71 mod tidligere 64. Samtidig stod knapt 62 pct. af funktionærerne nu i fagforening, hvor det i 1950 kun havde været 53 pct. Men næppe tilfældigt finder hele stigningen i funktionærernes organisationsprocent sted i halvtredserne, mens tredsernes milde økonomiske vinde øjensynligt bremsede deres interesse for fagforeninger. Men ligesom kriserne, kom interessen igen senere.

Tabel 2
Antal fagligt organiserede arbejdere og funktionærer, og udviklingen i deres organisationsgrad 1950-1985.

	Fagligt organiserede		organisationsgrad	
	Arbejdere	Funktionærer	Arbejdere	Funktionærer
	Antal		Pct.	
1950	583.974	130.555	64.5	53.4
1960	668.382	286.796	68.9	62.3
1970	726.225	286.795	71.2	61.8
1976	841.024	642.472	84.0	70.5
1985	901.097	873.750	90.0	75.0

Kilde: Johannes Due, Lønudviklingen for arbejdere efter 1950. Arbejdsnotat 2, Lavindkomstkommissionen, Kbh. 1979 & Fl. Ibsen, Organisationerne og arbejdsmarkedet, Viborg 1985.

Som det fremgår af figur 1 er der store forskelle i funktionærernes og tjenestemændenes organisationsgrad. Den svinger fra omkring en tredjedel til næsten fuld organisering. Lavest blandt kontorpersonalet.

De tekniske funktionærer udgjorde i perioden 1960-70 kun en mindre gruppe på omkring 10-11 pct. af alle funktionærer. Kontor- og handelsfolket dominerede suverænt. Men det blev da til en vækst på et par og tredivetusinde. Dermed var der i 1970 over 90.000 ansatte teknikere. De var selvfølgelig ikke allesammen potentielle medlemmer af Teknisk Landsforbund. De såkaldte »mellemteknikere«, som forbundet nu primært appellerede til, talte dog efterhånden 23.000. Heraf var de 9.000 kommet til i tredserne. Så der var nok at gå i gang med.

Da de nye grupper af teknikere groede frem, kunne Teknisk Landsforbund høste fordel af forlængst at være en etableret organisation på dette område. Umiddelbart var der heller ikke nogen oplagte konkurrenter. Selvom mange i LO drømte hede drømme om, at få et ben indenfor på det ekspanderende teknikerområde. Der er dog en del, der tyder på, at mange af disse teknikere helt ville have undladt at organisere sig, hvis det skulle foregå indenfor LO's rammer. Ligesom for de øvrige funktionærorganisationer lykkedes det også TL at få fat i mange indenfor sit organisationsområde. Omend man undervejs – specielt i tredserne – gik glip af mange medlemmer fordi organisationsapparatet og den politiske ledelse slet ikke var gearet til en massiv tilgang.[12] Omkring 1970 havde Teknisk Landsforbund organiseret ca. 37 pct. af alle »mellemteknikere«.

Fig. 1
Organisationsprocenter for nogle funktionærgrupper 1970.

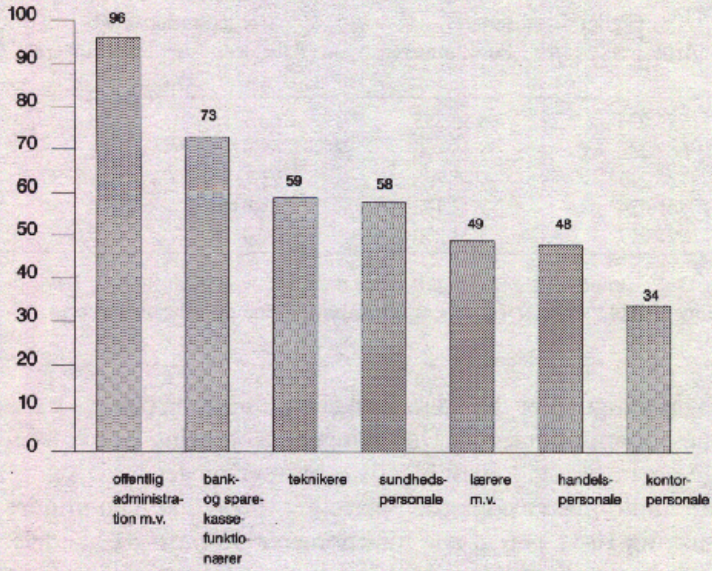

Kilde: Jan Plovsing: Funktionær: Organiseret eller uorganiseret? Socialforskningsinstituttets pjece nr. 2 (1973).

Nye organisationer

Efterkrigstidens ændrede klassestruktur og fremkomsten af nye arbejdsfunktioner og uddannelser satte også sit aftryk i form af nye organisationsdannelser. I slutningen af 1940'erne begyndte der at cirkulere tanker om etableringen af et bredere samarbejde mellem de forskellige funktionær- og tjenestemandsgrupper. Der skulle dog gå mere end 10 år endnu, førend disse ideer blev omsat til handling. Efter et længere udvalgsarbejde kunne der i januar 1952 indkaldes til et stiftende møde for Funktionærernes og tjenestemændenes Fællesråd. Fra starten tilsluttede 11 forskellige organisationer sig. Tilsammen talte de omkring 60.000 medlemmer fordelt over et stort organisationsområde, som både dækkede de statslige- og kommunale tjenestemænd og funktionærer samt privatansatte. Stifternes officielle begrundelser for, at det var blevet nødvendigt for funktionærerne og tjenestemændene at samles i deres egen hovedor-

ganisation, minder om dem, som i sin tid blev fremført ved dannelsen af Teknisk Landsforbund. Frygten for social deklassering samt hævdelsen af funktionærenes og tjenestemændenes status som en selvstændig »mellemstand« var åbenbart stadig et virksomt drivmiddel for deres faglige aktivitet. Karakteristisk var også den erklærede partipolitiske neutralitet. Udover denne forskel så adskilte FTF sig iøvrigt fra LO ved også at organisere overordnet personale.

I 1972 dukkede endnu en hovedorganisation op, idet de overenskomstansatte akademikeres organisation AS lægges sammen med de tjenstemandsansatte embedsmænds Samrådet under navnet Akademikernes Centralorganisation.

Dannelsen af FTF vakte ikke ligefrem begestring i LO's rækker. For blandt sine medlemmer talte FTF nogle tvivlsomme personaleorganisationer, hvilket fik LO til at stemple den nye hovedorganisation, som en »gul« splittelsesorganisation. I en lederartikel i HK-bladet fra 1956 præciserede forbundet, at *»Der er iøvrigt ikke tale om, at de Samvirkende Fagforbund bekæmper funktionærorganisationer fordi de står udenfor den faglige landsorganisation«*. Hvorefter man fremhævede det årelange samarbejde med Fællesrepræsentationen (FR) og fortsatte: *»men naturligvis kan fagbevægelsen ikke affinde sig med, at nogle få splittelsesorganisationer tilsluttet Fællesrådet for danske Tjenestemands- og Funktionærorganisationer søger at underminere den fagbevægelse, som disse funktionær- og tjenestemandsgrupper selv lever højt på«*.[13]

Forholdet mellem LO og FTF udviklede sig dog efterhånden mere positivt. Omend der mere syntes tale om pragmatik end lidenskabelig kærlighed. I 1966 kunne der således for første gang etableres en fælles front af samtlige hovedorganisationer LO, FTF, AC og FR, vendt mod et lovforslag om tvungen voldgift. Dette samarbejde blev året efter fulgt op af en mundtlig borgfredsaftale mellem LO og FTF. Med grænseaftalen for det storkøbenhavnske kommunale kontorområde, som blev indgået i 1969, begyndte der at komme papir på borgfreden. Dermed var vejen åbnet for yderligere tre grænseaftaler på bank-, sparekasse- og forsikringsområdet. Forhandlingerne var dog ikke gnidningsløse, hvilket bl.a. kan aflæses af den tid de tog. Først i 1973 lå aftalerne klar til underskrift. De indebar bl.a. LO's anerkendelse af, at alle funktionærerne på de tre nævnte områder tilhørte FTF's organisationsområde. For forsikringsfunktionærerne kræves det dog, at de har indendørs arbejde. På samme tidspunkt indgik LO og FTF også en samlet grænseaftale for de resterende områder, som samtidig fik karakter af en overordnet samarbejdsaf-

tale. Ifølge aftalens hovedprincip skal de to hovedorganisationers organisationsområde følge deres overenskomstområde. Dvs. at den af organisationerne eller deres tilsluttede medlemmer, som har en overenskomst/hovedaftale på et område, dermed også har retten til at organisere områdets funktionærer og tjenestemænd. Derimod er de områder, hvor funktionærer og tjenestemænd ikke er overenskomstdækket af enten LO eller FTF, frit organisationsområde. Her gælder reglen om først til mølle. Dvs. at den af hovedorganisationerne, som får lavet de første overenskomster, aftaler m.v. får samtidig overført området til sit organisationsområde.[14]

Medlemsudskiftning

Det tog sin tid, førend Teknisk Landsforbund fik rystet drømmen af sig om at blive fagforening for alle tekniske funktionærer, der »kunne henregnes under ingeniør, konstruktør- og tegnepersonalet«. Efter i omkring 50 år, at have kæmpet en resultatløs kamp for at indfri stifternes vision, erkendte man definitivt det udsigtsløse i at fortsætte. Skellene indenfor teknikerhierarkiet havde været for store til at TL kunne bygge bro over dem. I de første mange år var forbundet reelt en fagforening bestående af teknikumuddannede ingeniører/konstruktører. Andelen af civilingeniører og tegnere o.lign. var derimod til at overse. Udover en lille håndfuld, som tilgengæld var ret aktive i opbygningsårene, foretrak cand.polyt'erne at stå i standsorganisationen Ingeniørforeningen. Det matchede bedre

Tabel 3
Medlemmernes fordeling efter uddannelse 1959 & 1970.

Medlemsgrupper	1959	1970
Civ.ing & arkitekter	2.2 pct.	–
Teknikumingeniører o.lign.	23.1 pct.	9.3 pct.
Bygningskonstruktører	30.9 pct.	15.5 pct.
Tegnere/Tekniske Tegnere	19.6 pct.	19.6 pct.
Maskinteknikere	–	8.9 pct.
Tekniske assistenter	–	19.1 pct.
Installatører	–	4.4 pct.
Arbejds- og metodestudietek.	–	4.0 pct.
Andre	24.2 pct.	17.3 pct.

Kilde: TL's formandsberetninger.
Bemærkninger: I 1970 er de ikke håndværksmæssigt uddannede tegnere antageligt placeret under »andre«. Ifølge opgørelserne fra 1968 drejede det sig dengang om ca. 10 pct. af det samlede medlemstal.

med deres udprægede standsfølelse, som bl.a. gav sig udslag i en årelang kamp mod de teknikumuddannedes ret til også at kalde sig ingeniører. Desuden kunne de med rette opfatte teknikumingeniørerne som mulige konkurrenter til de stillinger, der formelt men ikke reelt krævede en cand.polytuddannelse. Det har nok yderligere frastødt denne teknikergruppe, at det var TL's klare standpunkt, at ingen teknikeruddannelse automatisk skulle have monopol på bestemte job. Alene den enkeltes kvalifikationer skulle tælle. Det minimale antal tegnere, kopister og kalkøser blandt TL's medlemmer afspejlede tilgengæld meget godt denne gruppes størrelse på arbejdsmarkedet. Men deres blotte tilstedeværelse har sandsynligvis holdt de mere standsbornerte blandt ingeniørerne ude.

Den langstrakte og noget ujævne danske industrialisering afspejles tydeligt i Teknisk Landsforbunds medlemsudvikling. Der skulle gå 20 år efter stiftelsen førend medlemstallet rundede de første 1000. Denne periode bar dog også præg af forbundets vanskeligheder ved overhovedet at få teknikerne i tale. Under besættelsen 1940-45 var der en pæn stigning, hvilket førte til en fordobling af medlemstallet. Der var tale om en landsdækkende fremgang, men særligt i Aalborg konstaterede den lokale TL-afdeling, at medlemstallet svingede nøje med besættelsesmagtens bygge- og anlægsiver.

Desuden øgede værnemagervirksomhedernes mange overtrædelser af funktionærloven interessen for den juridiske assistance, som Teknisk

Fig. 2. Udviklingen i TL's medlemstal

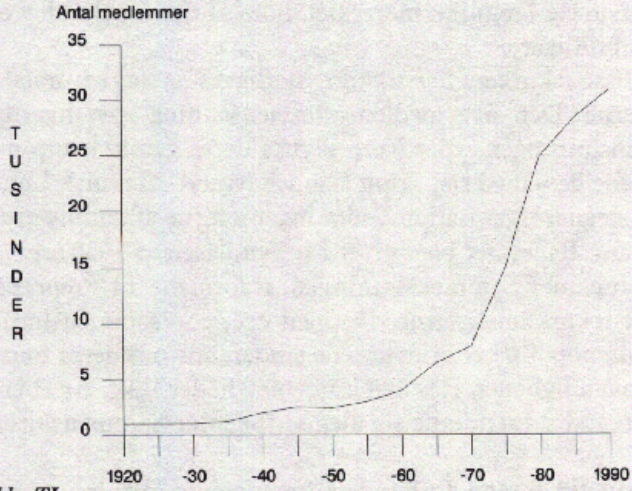

Kilde: TL

Landsforbund kunne tilbyde. I efteråret 1944 får TL i Aalborg flere henvendelser herom end i de foregående 24 år tilsammen. Set i lyset af den senere udvikling var forbundets vækst i 1950'erne en stilfærdig affære. 1.000 nye medlemmer på 10 år. Men under disse nettotal gemmer sig en løbende udsivning af ingeniører og arkitekter. Siden krigen var der flere af disse medlemmer, som havde forladt TL, end der var kommet nye til. Og der var ikke noget, som tydede på, at strømmen ville vende. Dertil kom, at næsten halvdelen af de tilbageværende teknikumingeniører havde været med i forbundet siden dets første år. Derfor var det kun et spørgsmål om tid, før også de faldt bort. På den baggrund har den begyndede tilgang af tegnere og bygningskonstruktører sandsynligvis reddet TL fra at tørre ind. Men samtidig betød medlemsudskiftningen på lidt længere sigt, at der reelt blev tale om et helt nyt fagforbund.

Tilstrømningen af tegnere begyndte at tage til lige efter verdenskrigens slutning. Alene i løbet af 1950'erne tredobles deres medlemsantal. Fra at udgøre en ubetydelig minoritet på omkring 6% talte de omkring 1960 med næsten 20%. Det gjorde dem talmæssigt jævnbyrdige med teknikumingeniørerne. Derudover groede der i 1950'erne en skare af forskellige mindre medlemsgrupper frem. Tilsammen udgjorde de op mod 25%. Det var folk med uddannelse som installatører, maskinister, møbelkonstruktører og håndværkere med kortere tekniske videreuddannelse. TL var for alvor ved at blive en bredtfavnende teknikerfagforening. Omend ikke helt på den måde dets stiftere så hedt havde drømt om. Organisationsområdet for det »nye« forbund, som der blev født i disse år, var primært de nederste lag i teknikerhierarkiet. Som så tilgengæld blev mere sammensat end tidligere.

Tilgangen af disse teknikere har sikkert yderligere forstærket frafaldet blandt ingeniørerne. Den nye medlemssammensætning gav ihvertfald Ingeniør-Sammenslutningen, yderligere skyts i deres gamle kamp mod TL. Bl.a. betegnede de – med slet skjult standshovmod – Teknisk Landsforbund som en »tegnerorganisation«, som ingeniørerne af samme grund burde holde sig fra. Banesåret blev givet i begyndelsen af 1950'erne, da det lykkedes for Ingeniør-Sammenslutningen, at formene TL's repræsentanter adgang til teknikumskolerne. Dermed opnåede sammenslutningen et bekvemt monopol på at orientere de studerende om deres fremtidige organisationsmuligheder. Resultatet udeblev heller ikke. År efter år indmeldte 95 pct. af dimittenderne sig alene i Ingeniør-Sammenslutningen.

Det tog dog sin tid førend forbundets kompetente forsamlinger er-

kendte den nye virkelighed og officielt afskrev ingeniørerne som medlemspotentiale. I en årrække endnu var de fleste i ledelsen da også selv ingeniører eller arkitekter. De mere fremsynede tog dog flere gange i 1950'erne hul på spørgsmålet, men først i slutningen af 1960'erne vedtages der nogle mere tidssvarende optagelseskriterier i forbundets love. Men det skete ikke uden sværdslag. Således vakte det stor opstandelse da hovedbestyrelsesmedlemmet teknisk assistent Pelle Jarmer i 1967 fremlagde et forslag om, at forbundets primære arbejdsområde i fremtiden skulle være »at varetage interesserne for de »ikke-akademiske eller teknikumuddannede« tekniske funktionærer«.[15] Ifølge forslagsstillerne var der alene tale om en tilpasning til realiterne. Forbundet skulle ikke spilde sit begrænsede krudt på, at vinde disse teknikere for sig. De havde forlængst fundet andre græsgange. Og iøvrigt, blev det understreget, så havde TL heller ikke længere nogen forhandlingsret at lokke med.

For nogle af ingeniørerne i hovedbestyrelsen var det skrap kost. Der blev talt om udsalg af idealerne. Men deres indstilling var farvet af deres gamle ønske om, at TL igen og alene skulle befolkes af de mere veluddannede teknikere. I forlængelse heraf fremhævede de også, at det stadig var meget vigtigt, at betragte den tekniske funktionær som sin arbejdsgivers tillidsmand – rent arbejdsmæssigt. Og det mente man ikke harmonerede med den type organisation, som nogle nu ville omdanne TL til. Istedet for at erkende TL's markant ændrede medlemssammensætning, som bestemt ikke var resultatet af en bevidst rekrutteringspolitik, angreb kritikerne forretningsudvalget for at ville droppe teknikumingeniørerne. Selvom det faktisk forholdt sig omvendt. Alt efter temperament kan man sige, at mellemteknikerne reddede eller erobrede Teknisk Landsforbund. På formandsplan slog den nye medlemssammensætning iøvrigt først igennem så sent som i 1980, da maskinteknikeren Eske Pedersens overtog roret efter ingeniøren Henrik Hansen.

Med ændringen i medlemmernes uddannelsesmæssige sammensætning forandres efterhånden også forbundets kønsmæssige sammensætning. Fra næsten udelukkende at have været et mandeforbund fører den store tilgang af specielt tekniske tegnere også på dette område til en ændring af den traditionelle medlemsprofil. Hvor kvinderne i 1920 blot var en kuriositet på godt 3%, udgør de i slutningen af 1980'erne mere end 40% af TL's medlemmer. Og alligevel er meget stadig det samme. Det er stadig i bunden og på mellemniveauet af teknikernes uddannelseshierarki, man finder størstedelen af kvinderne.

I 1920 var alle de 22 kvindelige medlemmer af Teknisk Landsforbund

enten kalkøser, kopister, tegnere eller assistenter. Derimod var der relativt få mandlige medlemmer med denne beskæftigelse. Medlemssammensætningen ændrede sig ikke synderligt i mellemkrigstiden. Der begynder først for alvor at ske noget i takt med efterkrigstidens generelt stigende behov for teknisk arbejdskraft. Kombineret med kvindernes voksende udearbejde. Gennembrudet skete i 1960'erne, hvor kvindernes andel af samtlige erhversaktive mellemteknikere vokser fra 2,7 pct. til 9,7 pct. Derimod skete der ingen forandring indenfor de længerevarende tekniske uddannelser. Her udgjorde kvinderne vedvarende små 5 pct. af den samlede arbejdsstyrke. Kvindernes voksende repræsentation indenfor teknikerområdet og dermed i TL skyldtes altså hovedsageligt, at der blev mange flere jobs indenfor deres traditionelle beskæftigelsesområde. Det var ikke fordi kvinderne pludselig vandt frem indenfor de mandlige teknikeres traditionelle arbejdsområder.

Teknisk Landsforbund i krydsild

Endnu inden TL helt havde afsluttet de stridigheder med standsorganisationerne, som blussede op i løbet 1950'erne, dukkede der nye trusler

Fra altid at have været en ubetydelig minoritet i TL voksede gruppen af tegnere eksplosivt i efterkrigstiden. Da mange af dem var kvinder, begyndte forbundet således også på det kønsmæssige område at ændre sammensætning. (ABA)

Fig. 3 Medlemmernes fordeling på hovedgrupper 1920-88

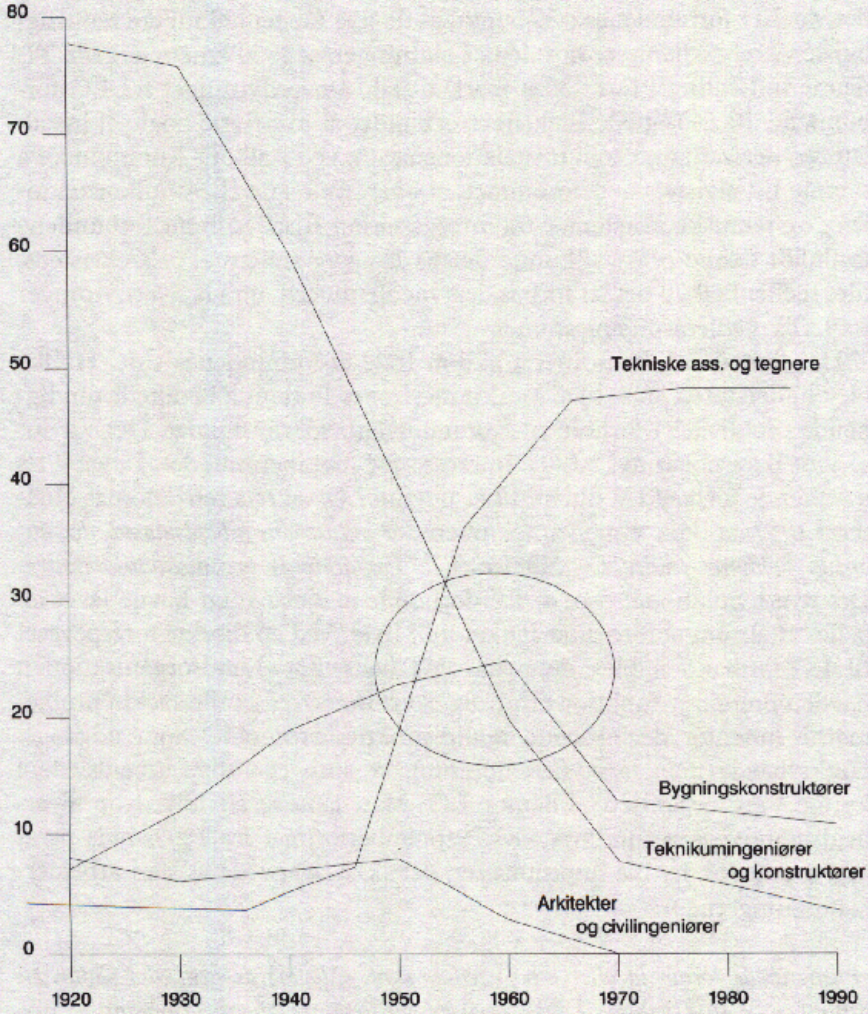

Kilde: TL's medlemslister og opgørelser samt Erhvervenes Funktionærstand bd. 2, 1936. Egen beregning.

op. Omend fra en anden kant. Mens standsorganisationerne var på strandhugst i de uddannelsesmæssigt set øverste lag af medlemsgruppen, dvs. blandt ingeniører og arkitekter, startede flere LO-forbund de indledende manøvre til et angreb nedefra. For sammen med forbundets nye medlemsgrupper fulgte også nye grænseflader og konfliktområder. Og det var LO-forbundenes synspunkt, at de nye mellemteknikere naturligt burde være medlemmer hos dem. I slutningen af 1950'erne mærkede TL denne indstilling i form af et markant fald i overflytninger fra LO-forbundene. Bl.a. nægtede Elektrikerforbundet at overflytte nogle el-installatører, der var ansat som installationsmestre ved Aalborg Kommune. På samme tid afviste smedeforbundet, at overføre nogle IBM-hulkortteknikere og tekniske assistenter fra forsøgsstation Risø. Såfremt forbundene fastholdt denne praksis, kunne det på længere sigt true TL's eksistens, idet mellem 60-70 pct. af forbundets medlemmer kom via overflytninger fra LO's medlemsorganisationer.

Det lignede en koordineret aktion fra LO-forbundenes side. Hvilke blev understøttet af, at bl.a. Maskinmestrenes Forening berettede om lignende problemer i forhold til Kommunalarbejderforbundet. Der var for så vidt ikke noget nyt i LO's interesse for teknikerområdet. Ifølge TL's daværende formand Wilhelm Eller udtalte LO-sekretæren Thomas Nielsen i 1957, at de nye mellemteknikere *»er industriens arbejdsmænd, der naturligt henhører under De Samvirkende Fagforbunds organisationsområde«*. Det nye i situationen var, at LO-forbundene øjensynligt havde lavet en fælles aftale om at føre disse tanker ud i livet. Ved en direkte forespørgsel til LO-formanden blev dette da også bekræftet. Landsorganisationen havde oprettet et funktionærudvalg, som fremover skulle tackle problemerne indenfor det ekspanderende funktionærområde. Som udgangspunkt havde man taget den holdning, at kun egentlige arbejdsledere kunne være organiseret udenfor LO. Man lænede sit hoved op af arbejdsmarkedets »grundlov«, dvs. Septemberforliget fra 1899, hvis paragraf 5 omtalte, hvilke funktionærer, der ikke behøvede at stå i arbejderfagforeningerne :

»Fastlønnede formænd eller arbejdsledere skal, sålænge de beklæder sådan en stilling have fuld frihed til ikke at være medlemmer af arbejdsorganisationer. Ved fastlønnede formænd og arbejdsledere forstås sådanne, der i forholdet til arbejderne er arbejdsgivernes tillidsmænd, ikke deltager i akkorder og ikke er interesseret i akkordoverskud«.

Denne paragraf ønskede LO nu yderligere strammet, så den mere entydigt gik på reelle arbejdsledere og ingen andre. Men uanset stramning eller ej, så betragtede LO fra nu af alle de nye mellemteknikere, som sine kommende medlemmer. Da – groft anslået – kun 8-10 pct. af TL's medlemmer var egentlige arbejdsledere ville en realisering af dette synspunkt få forbundet til at sygne hen i løbet af en overskuelig årrække. Samtidig arbejdede LO på at gøre mellemteknikeruddannelserne til lærefag for også ad denne vej at få underbygget sin organisationsret. Dette vakte dog modstand hos arbejdsgiverne.

I forvejen var LO godt inde på funktionærområdet og man puslede angiveligt med tanken om at samle alle de mangeartede og stadig voksende funktionærgrupper i eet stort kartel. På det ligeledes ekspanderende teknikerområde stod de imidlertid svagt. Som TL så det, var LO's skærpede kurs overfor forbundet et udtryk for en frygt overfor virkningerne af den omsiggribende automatisering. Organiseringen af bl.a. de tekniske funktionærer skulle kompensere for den relative tilbagegang i antallet af traditionelle arbejdere.

Set fra en LO-synsvinkel var der to muligheder for mellemteknikerne: enten kunne smedeforbundet, elektrikerne m.fl. udvide deres organisationsområde, så de kunne tage – eller beholde – alle som var udlært indenfor det pågældende fag. Eller også skulle der oprettes en selvstændig teknikerorganisation inden for Landsorganisationen.

Teknikerne og hovedorganisationsspørgsmålet

Således truet på livet fra to sider kunne Teknisk Landsforbund kun håbe på massiv støtte fra sin hovedorganisation siden 1932, Fællesrepræsentationen for Arbejdsledere og Tekniske funktionærer (FR). Men her var der ikke meget hjælp at hente. For i FR så man også med uvilje på TL's optagelse af de mange nye teknikere, som kun i begrænset omfang var arbejdsledere eller lignende. TL's ændrede medlemssammensætning havde allerede een gang fået arbejdsgiverne til at stille spørgsmålstegn ved FR's status som arbejdslederorganisation. En status som stærke kræfter indenfor FR netop i disse år forsøgte at rendyrke. Da tilstrømningen af mellemteknikere uden ledelsesfunktioner fortsatte op gennem 1960'erne slog uviljen derfor over i en regulær modstand mod Teknisk Landsforbunds fortsatte medlemsskab af Fællesrepræsentationen. TL's medlemsvækst var en tikkende bombe, som skulle afmonteres inden forbundet

gik hen og blev den største medlemsorganisation i FR. Det kulminerede med TL's eksklusion i 1969.

Forholdet mellem TL og FR havde i efterkrigstiden godt nok ikke været videre lykkeligt. Fra TL's side fik det i stadig større grad karakter af et fornuftægteskab. Idet man havde brug for den anerkendelse, som medlemsskabet udløste hos både Arbejdsgiverforeningen og LO-forbundene.

Efter at TL blev smidt ud af Fællesrepræsentationen, har forbundet stået udenfor hovedorganisationerne. Men både før og efter 1969 har dette emne været et stadig tilbagevende stridspunkt indenfor forbundet. Første gang LO blev bragt ind i billedet, som en seriøs mulighed, var i 1940, da den senere forbundsformand Henrik Hansen fik sat det på hovedbestyrelsens dagsorden. Han stod nu ret ene. Anden gang var under en stor generaldebat om hovedorganisationsspørgsmålet i 1948. Også dennegang var det den ihærdige Esbjergformand og socialdemokrat Henrik Hansen, som gik i brechen for LO-medlemsskabet. For, som han argumenterede, hvad er der tabe, eftersom *»arbejderne ligger over vores lavest lønnede medlemmer, og det er spørgsmålet, om vi ligger over de højest lønnede arbejdere«*.[16] Blandt modstanderne var hovedanken mod LO dets socialdemokratiske tilhørsforhold. Men også angsten for at forsvinde i mammutorganisationens favntag spøgte. Mere direkte og fuld af patos udtalte en lederartikel i fagbladet »Teknikeren«, at *»vi vil blive opslugt af masserne og den ånd vi tror på, er vor styrke, tvunget ind i retningslinjer, der er os mindre heldige«*.[17] Derefter blev det fastslået at teknikernes interessekamp er en tofrontskrig, som både vender nedad og opad. Denne opfattelsen af funktionærerne som en »mellemstand« med egne interesser og følgelig også selvstændige organisationer havde lige fra forbundets stiftelse udgjort omdrejningspunktet i dets selvforståelse.

Da TL i slutningen af 1950'erne var kommet i krydsild mellem bl.a. Ingeniørsammenslutningen og en række LO-forbund, opridsede formanden Wilhelm Eller tre mulige veje at gå. TL kunne vælge at være passivt og nøjes med gennem protester og krav om mægling eller voldgift, at søge flest mulige medlemmer overflyttet fra LO-området. Perspektivet ville sandsynligvis være, at man så kun modtog de ikke-faguddannede teknikere. Og det var et mindretal. Den anden mulighed var at sikre sig de nye teknikergrupper ved at opnå overenskomster med Arbejdsgiverforeningen. Svarede arbejdsgiverne nej, skulle de vide, at i så fald kom kravet snart fra LO i stedet. Og at teknikerne så ikke længere var den uafhængige funktionærgruppe, som arbejdsgiverne ellers ønskede det.

Som en tredje og sidste udvej kunne TL tilslutte sig LO. En del af forbundets hovedbestyrelse afviste katagorisk en sådan indmeldelse. Så så de hellere TL dø. En af de ihærdigste fortalere for denne »hellere død end rød« holdning var den tidligere forbundsformand Halvor Mortensen. Et par stykker var omvendt ligeså principielt tilhængere af et LO-medlemsskab. Bl.a. forbundsformanden Wilhelm Eller og den senere formand Henrik Hansen. Midt imellem stod en gruppe, som godt kunne acceptere et medlemsskab, hvis alle andre muligheder var udtømte.

Da de mellemtekniske medlemsgrupper endnu ikke havde slået igennem på ledelsesplan, var det paradoksalt nok en stribe ingeniører, der sad med ansvaret for nogle beslutninger, som kunne være afgørende for en mellemteknikerorganisations tilhørsforhold og skæbne.

Grænseaftaler

Med udsagn fra både Dansk Arbejdsgiverforening og Jernindustriens Sammenslutning om, at man ønskede teknikerne forblev i Fællesrepræsentationen, stod TL i 1959 styrket i drøftelserne med LO-folkene. I samtaler med smedeformanden Hans Rasmussen blev det klart, at man ikke længere fastholdt kravet om TL's indmeldelse i LO eller i Centralorganisationen af Metalarbejdere. Smede- og Maskinarbejderforbundet ville være tilfredse med en grænseaftale. Principielt ønskede LO godt nok stadig, at TL indmeldte sig. Men smedeformanden var klar over, at det politiske islæt og støtten til den socialdemokratiske presse var en hindring. Ifølge TL's forbundsformand skulle det også have gjort indtryk på Hans Rasmussen, da det blev fremført, at *»hvis TL tvinges ind under De Samvirkende Fagforbund under en eller anden form, ville der kun blive tale om tilgang af en del af medlemmerne, mens antallet af uorganiserede ville vokse«*[18]

Det forbedrede klima mellem TL og LO-forbundene løste ikke i sig selv deres indbyrdes grænseproblemer. Men det åbnede for forhandlinger, hvor der blev fundet nogle retningslinjer, som begge parter kunne leve med. Ihvertfald indtil videre. For den fortsatte teknologiske og uddannelsesmæssige udvikling skulle nok sørge for, at den vedtagne grænsedragning ikke fik lov til at stivne. Konflikterne stoppede da heller ikke, fordi TL sammen med smedeforbundet og elektrikerne i henholdsvis 1959 og 1960 fik placeret de officielle grænsepæle. Men man undgik »storkrigen« og TL dermed sin mulige udslettelse.

For både smedene og elektrikerne var det vigtigt, at de ikke mistede medlemmer, alene fordi disse fik noget mere uddannelse og i kraft heraf

opnåede bedre og tryggere stillinger. De to LO-forbund havde ikke noget imod, at medlemmerne fik funktionærstatus og hvad dermed fulgte. Man ønskede blot ikke på lang sigt at sidde tilbage med en halveret og dårligt uddannet medlemsskare. Desuden fandt smedeforbundet det urimeligt, at skulle afgive medlemmer, som de selv havde ofret arbejde og penge på kunne få en bedre uddannelse. I begge grænseaftaler blev det derfor *arbejdets karakter*, som lagdes til grund for den enkeltes organisatoriske tilhørsforhold. Og ikke uddannelsen.

Samtidig med indgåelsen af disse aftaler foregik der lignende forhandlinger mellem HK og TL. Man nåede dog ikke til enighed om en fælles placering af to så nært beslægtede grupper som kemoteknikerne og industrilaboranterne. Derfor er de stadig organiseret i henholdsvist TL og HK. TL mente selvfølgelig, at industrilaboranterne naturligt hørte hjemme hos dem. Det mente mange af dem iøvrigt også selv. Efter sigende indrømmede selv HK, at de i princippet var enige heri. Der var bare eet men. Nemlig at Teknisk Landsforbund skulle være medlem af LO, førend HK ville afgive så meget som een eneste laborant. Omkring 1970 modtog TL en føler fra omkring 200 af HK's 1800 laboranter, som ønskede at skifte forbund. Bl.a. henviste de til deres slægskab med kemoteknikerne. Hvilket dog blev afvist af TL's forbundsformand Henrik Hansen, som ikke ønskede krig med HK. Samtidig gav han udtryk for, at have »meget respekt for HK«.[19]

Nogenlunde samtidig med TL's eksklusion af Fællesrepræsentationens i 1969 oprettede smedeforbundet et såkaldt funktionærsekretariat. Dets formål var, at få tag i alle de uorganiserede funktionærer indenfor jernindustrien. I forlængelse heraf gav forbundet sine afdelinger ordre til foreløbig at stoppe alle overflytninger til Teknisk Landsforbund. Og i 1970 opsiger både smedene og elektrikerne grænseaftalerne med TL. Det var lige den situation teknikerforbundet havde frygtet: at det med sin udsmidning af hovedorganisationen ville blive et fredløst offer for medlemsrov. Værkstedsfunktionærerne og arbejdslederne havde allerede lagt ud med at optage forskellige teknikere som medlemmer.

For ikke at stå helt isoleret på arbejdsmarkedet gik TL igang med at etablere kontaktudvalg med Jernsammenslutningen og de venligsindede dele af Fællesrepræsentationen. Og omkring 1972 fik forbundet tilbudt repræsentation i forskellige DA-udvalg. Sågar arbejdslederne fik man etableret et samarbejde med. Bl.a. ved valg af dommere til arbejdsretten. Isolationens truende skyer blev altså endnu engang spredt. Dennegang – måske mere end tidligere – som resultat af egne anstrengelser fremfor

held. I 1971 og 1972 kunne forbundet tilmed underskrive nye grænseaftaler med først smedene og dernæst elektrikerne. Yderligere fulgt op af en aftale med HK i 1974.

Medlemsboom

Groft sagt kan Teknisk Landsforbunds udvikling siden 1945 opdeles i tre faser, som hver på sit felt markerer forbundets forvandling. Tiden indtil begyndelsen af 1960'erne er karakteriseret ved forskydningen mellem medlemsgrupperne. Ingeniørerne ud og mellemteknikerne ind. Denne udvikling cementeres op gennem 60'erne, men overskygges af de problemer, som følger i kølvandet på den nye medlemsprofil. Nemlig grænsestridighederne med de nye »arbejdernaboer« og det problematiske medlemsskab af den arbejdslederdominerede hovedorganisation FR. Samtidig finder TL's længe ventede medlemsgennembrud sted i dette tiår. Nettotilgangen på 5.000 medlemmer kunne dog være blevet meget større. Perioden var nemlig også præget af, at man administrativt og organisatorisk havde svært ved at omstille sig til den relativt store og meget sammensatte medlemstilgang. Det er også i disse år, at de første par mellemteknikere dukker op på ledelsesplan.

1970'erne og -80'erne er karakteriseret af to forhold. Dels en eksplosiv stigning i medlemstallet og dels en fagpolitisk oprustning. I 1972 kunne Teknisk Landsforbund fejre sit medlem nr. 10.000. Kun fem år senere gentog man festivitasen i anledning af medlem nr. 20.000. Og i 1989 havde forbundet rundet medlem nr 31.000. Men så havde man også fået en håndsrækning af krisen og arbejdsløsheden, som slog igennem omkring 1973-74.

Det var over en bred kam, at lønarbejderne strømmede ind i fagforeningerne. HK har f.eks. oplevet en fordobling af medlemstallet siden krisegennemslaget. Både for arbejdere og funktionærer betød det et hop i organisationsgraden. I midten af 1980'erne er 90 pct. af arbejderne således medlemmer af en fagforening, mens 75 pct. af funktionærerne nu er det. Krisens og arbejdsløshedens indvirkning på organisationsprocenten er tydelig nok for TL's vedkommende. I 1960'erne fik forbundet kun organiseret halvdelen af de nyuddannede teknikere. Fra 1970-73 var antallet af indmeldelser lidt større end antallet af nyuddannede. Stærkt medvirkende hertil har nok været forbedringen af det administrative apparat. Koksene i administrationen havde i 1960'erne kostet mange medlemmer. Men i årene umiddelbart efter 1974 kom der op til dobbelt så man-

ge nye TL-medlemmer, som der blev udklækket teknikere. D.v.s. en masse af de »gamle« teknikere begyndte at finde vej til forbundet. Hvorved organisationsprocenten steg pænt. Det skal ses på baggrund af en teknikerarbejdsløshed, som i 1973-74 steg fra 3 pct. til 6,7 pct. for året efter at stabilisere sig på 11 pct. Nu kan – og skal – man selvfølgelig heller ikke fraskrive TL's fagpolitiske oprustning i 1970'erne noget af æren for den større organisationsprocent. Men også de nye fagpolitiske toner skal bl.a. ses i lyset af krisen.

Ved indgangen til 1980'erne var teknikernes organiseringsbølge endnu ikke slut. Men der nærmede sig en ligevægt mellem nytilkomne medlemmer og nyuddannede teknikere. Den store medlemsundersøgelse som Jacob Buksti og Goul Andersen i 1980 lavede for TL[20], peger indirekte på arbejdsløshedens betydning for medlemskab. Blandt en række alternativer angav den største gruppe (37%) muligheden for understøttelse, som den primære grund til deres indmeldelse. En stigende del nøjes dog med at stå i a-kassen. Fra altid at have svinget omkring 1-2 pct. af det samlede medlemstal voksede deres antal i første halvdel af 1970'erne til 4 pct. For i 1988 at været steget til 14,5 pct.

Ny faglig profil

Teknisk Landsforbunds historie var fra starten stærkt præget af, at det bestod af ingeniører/konstruktører, som dagligt var placeret i spændingsfeltet *mellem* arbejderne og arbejdsgiverne. På den ene side fungerede, eller ihvertfald opfattede, de fleste sig som arbejdsgiverens »tillidsmand« overfor arbejderne. På den anden side var de også almindelige lønarbejdere, hvis ønsker om forbedrede løn- og arbejdsvilkår ofte mødte modstand hos arbejdsgiverne. Dette skisma vanskeliggjorde udviklingen af en klar faglig strategi. Således *anmodede* teknikerne almindeligvis arbejdsgiverne om at få deres *ønsker* opfyldt. Man overlod det til arbejderne at stille *krav* og tage faglige kampskridt. Den slags midler følte de fleste tekniske funktionærer sig hævet over. At det så var TL's kotyme, at bruge de lønaftaler, som arbejderne opnåede ved hjælp af den slags »upassende« metoder, som løftestang for egne forbedringer, taler for sig selv.

Man skal helt op til 1960'erne og -70'erne før dette billede så småt begynder at skifte. D.v.s. på et tidspunkt hvor de nye teknikeruddannelser er slået igennem. I modsætning til tidligere tiders ingeniørmedlemmer indtog mange af disse mellemteknikere i det daglige mere *formidlerens* rolle mellem åndens og håndens arbejdere. Ligesom kun de færreste hav-

Tabel 4
Gennemsnitslig skattepligtig årsindkomst (før skat) i 1975 for nogle udvalgte lønmodtagergrupper, så vidt muligt placeret efter uddannelsesstatus.

Ansatte læger	170.100 kr.
Lærere ved universiteter, gymnasier m.v.	123.900 kr.
Overordnede tekniske funktionærer	101.200 kr.
Lærere i folkeskoler m.v.	77.500 kr.
Børnehavelærere, fritidspædagoger m.v.	54.000 kr.
Typografer m.v.	70.600 kr.
Murersvende	55.100 kr.
Smede, maskinarbejdere, mekanikere	58.400 kr.
Snedkersvende	54.000 kr.
Laboranter, tekniske tegnere	52.900 kr.
Chauffører	6.400 kr.
Lager- og handelsarbejdere	49.500 kr.
Syersker	39.700 kr.
Husassistenter	37.400 kr.

Kilde: Danmarks Statistik.

de eller kunne forvente at få arbejdslederfunktioner. En del af dem var beskæftiget med forholdsvist ensidigt arbejde som f.eks. rentegning, som tillige er dårligt betalt. Som det fremgår af tabel 4 tjente tekniske tegnere i midten af 1970'erne en del mindre end f.eks. smede og maskinarbejdere. Desuden viste det sig allerede omkring 1967, at denne store medlemsgruppe også beskæftigelsesmæssigt var ret udsat i tilfælde af økonomiske tilbageslag. Hvilket yderligere blev slået fast i 1974.

Med arbejds- og lønvilkår, som lignede mange LO-medlemmers var det naturligt, at der efterhånden fremkom røster om en passende justering af TL's fagpolitiske mål og midler. Så forbundet også på dette felt nærmede sig den traditionelle fagbevægelse. F.eks. var de nye mellemteknikere ikke nær så bange for at stille magt bag de faglige krav, som tidligere tiders ingeniører og arkitekter havde været. Det var de i og for sig også nødt til. For de fleste af dem kunne ikke, som mange af ingeniørerne, blot nedfryse deres behov i en periode i glad forventning om, at der et sted ude i fremtiden nok ventede dem en gylden karriere. Det lagde medlemsflertallets uddannelse og arbejdsopgaver som teknisk hjælpepersonale slet ikke op til. Derfor havde de heller ikke noget motiv til at udskyde deres krav til tilværelsen – og dermed til arbejdsgiveren.

Spørgsmålet blev aktualiseret da der i begyndelsen af 1960'erne opstod nogle alvorlige problemer for teknikerne på virksomheden Voss. Man nåede lige at diskutere muligheden for at etablere en konflikt sammen

med Værkstedsfunktionærerne førend Voss væltede spillet ved at fyre de ansatte. På repræsentantskabsmødet i 1962 tog man det historiske skridt og oprettede en konfliktfond. Det historiske bestod først og fremmest i, at det var det første skridt i den udvikling, som skulle gøre TL til et »rigtigt« fagforbund. For, som et billede på den blandede stemning på repræsentantskabsmødet, blev der ikke samtidig bevilget fonden den nødvendige pose penge. Det blev der først rettet lidt op på i 1968, hvor hovedbestyrelsens flertal åbnede op for udskrivning af et konfliktkontigent.

Til flere hovedbestyrelsesmedlemmers slet skjulte glæde rummede hovedoverenskomsten med Dansk Arbejdsgiverforening ikke mulighed for at bruge strejken som konfliktmiddel. Det var en del af den pris, man havde betalt for sine funktionærrettigheder. Men, da strejkevåbnet alligevel aldrig havde været et aktuelt middel i TL's faglige arbejde, var der heller ingen, som i sin tid havde gjort indsigelser mod denne begrænsning. Det betød, at da forbundet mange år senere fik tilgang af en lidt mere »kampvillig« medlemskreds, var der på forhånd lagt snævre grænser for manøvrerummet. Kortene var givet. Der var formelt kun to måder, hvorpå medlemmerne kunne komme i konklikt. Enten ved at de selv deponerede deres opsigelser, eller ved at arbejdsgiveren opsagde dem. Konfliktfonden skulle så holde dem skadesløse, såfremt opsigelserne blev ført ud i livet.

I foråret 1974 var der linet op til den første større konflikt i TL's historie. Det blev godt nok kun ved truslerne, fordi firmaet indgik et forlig. Men hele det uprøvede konfliktberedskab nåede at blive sat i gang, hvilket angiveligt medvirkede til, at den ellers stejle arbejdsgiver – Paasch & Silkeborg Maskinfabrikker – fik lindet lidt for låget på pengekassen. Under optakten til konflikten oplevede TL-klubben på virksomheden i øvrigt en bemærkelsesværdig stor tilgang af nye medlemmer. Selv nogle ingeniører meldte sig under fanerne. Det var lidt af fjer i hatten på de kræfter i TL, som ikke havde accepteret påstanden om, at faglige kampskridt ville jage masser af medlemmer ud af forbundet. I de 12 år konfliktfonden indtil da havde eksisteret, var der ikke udbetalt een krone fra den. Højkonjunkturen og teknikermanglen havde givet den en underlig spøgelsestilværelse. Dertil kom, at mange af teknikerne jo stadig var yderst langmodige og konfliktsky. Og hellere bøjede nakken eller søgte nyt job end gik i clinch med arbejdsgiveren. Så da tålmodigheden endelig brast hos teknikerne på Paasch & Silkeborg var det alvorligt fat. Det understreges yderligere af, at arbejdsløsheden blandt teknikerne samtidig var den største i 20 år. Så de kunne ikke regne med uden videre at få arbejde et andet sted.

Tabel 5
Teknisk Landsforbunds uddannelsesmæssige sammensætning 1970-80-87.

	1970	1980	1987
Ingeniører	9.3	5.0	3.0
Bygningskonstruktører	17.5	13.7	10.6
Byggeteknikere	–	4.3	3.7
Maskinteknikere	8.9	7.0	6.7
Tekniske assistenter	19.1	27.0	28.2
Tekniske tegnere	19.5	18.0	16.3
Installatører	4.4	3.3	3.0
Arbejds- og metodestudieteknikere	4.0	–	–
Øvrige teknikere	17.3	18.0	28.0

Kilde: Formandsberetninger i diverse år.
Note: Flertallet i gruppen »øvrige teknikere« er håndværkere med en kortere videreuddannelse.

Selvom konflikten på Paasch & Silkeborg Maskinfabrikker havde sine lokale rødder, så lå den fint i forlængelse af hovedbestyrelsens nye parole om »aktiv lønpolitik«, som fremover skulle være forbundets fagpolitiske flagskib. Men konflikten var samtidig en del af et større mønster. Netop i disse år begyndte adskillige funktionær- og tjenestemandsgrupper at vise fagpolitiske tænder. Akademikere, lærere og kontorfolk nedlagde både spontant og varslet deres arbejde. Sågar arbejdslederne og maskinmestrene etablerede konflikter, mens søofficererne opsagde deres stillinger; så kunne rederne sejle deres egen sø. Det var nye toner. Verden var ikke helt den samme mer. TL heller ikke. Med et årelangt tilløb havde forbundet endelig overskredet en af sine egne grænser. Hvor lidt det ellers kunne syne udefra. Arbejdsgiverforeningens og Jernsammenslutningens fjendtlighed under konflikten var desuden ren gødning for teknikernes vågnende erkendelse af, at de faktisk ikke adskilte sig specielt fra andre lønmodtagere. Rækken af sympatierklæringer fra bl.a. flere LO-forbund bestyrkede kun yderligere på hvilken siden de tekniske funktionærer hørte til.

Teknikernes voksende interesse for også at få overenskomster på det private arbejdsmarked gav op gennem 1970'erne anledning til en del kontroverser med forskellige arbejdsgivere. Indenfor ingeniør- og arkitekttegnestuerne tog det flere års energisk arbejde at få hul på bylden. Det skete da TL sammen med Ansatte Arkitekters Råd i 1978 kunne underskrive en lønaftale med arkitektfirmaet Skårup & Jespersen. Det virker som om, at disse års faglige kampe for at sikre teknikernes løn- og

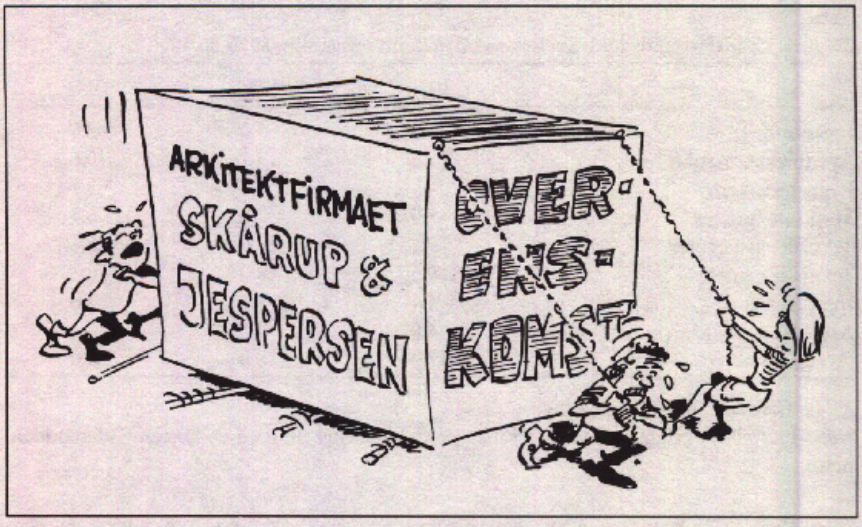

Under overenskomstforhandlingerne med firmaet Skårup og Jespersen nedlagde de ansatte teknikere spontant arbejdet i protest med ledelsens vrangvillighed. Det var helt nye toner fra de ellers langmodige teknikere.

arbejdsvilkår, i stor udstrækning udspringer af lokal utilfredshed og aktivitet. F.eks. den første overenskomststridige strejke blandt TL's medlemmer, som fandt sted på Kirks Telefonfabrikker. Med tanke på de mange teknikere, som trods alt stadig var mere eller mindre afvisende overfor faglige kampskridt, var TL heller ikke kommet langt med »dikterede konflikter«.

Efter Teknisk Landsforbunds repræsentantskabsmøde i 1977 ofrede dagspressen forbundet flere spaltemilimeter og større overskrifter end nogensinde før: »Ny stærk kamporganisation«, »Arbejdsgivernes forlængede arm har organiseret sig« og »Nu en »rigtig« fagorganisation«. Bag den pludselige interesse for TL lå dels den eksplosive medlemstilgang, som i løbet af få år havde givet det en mere iøjenfaldende plads på arbejdsmarkedets Danmarkskort. Og dels den renoverede og skarpere fagpolitiske profil, som for alvor blev fastslået på dette repræsentantskabsmøde. Godt hjulpet på vej af den økonomiske krise og arbejdsløshedsspøgelsets genkomst.

Noter

1. Målt som andel af Danmarks bruttofaktorindkomst. Sv. Aage Hansen, Økonomisk vækst i Danmark, bd.2, Kbh. 1977, s. 263.
2. Thomas P. Boje, Arbejdsmarkedet i Danmark, Kbh. 1982, s. 24.

3. Ifølge erhverstællingen i 1948 var ca. halvdelen af de 69.200 virksomheder tællingen omfattede håndværksmæssige og uden ansatte arbejdere. Mens kun ca. 4% havde over 20 ansatte. Erik Hannibal Knudsen m.fl., Krisen og den statslige planlægning, Århus 1977, s. 95.
4. Carl P. Jensen/Allan Rise, Samarbejdsudvalg, Kbh. 1948, s. 30
5. Erik Hansen (AOF), Samarbejdsudvalg, Kbh. 1951, s.15: Erik Ib Schmidt, Vi må videre, (i) Verdens gang 1951, s. 18.
6. Fremtidens Danmark. Socialdemokratiets politik, Kbh. 1945, s. 14.
7. Betænkning nr. 154, Samordningsproblemer i Danmarks økonomiske politiske, Kbh. 1956.
8. Teknisk og naturvidenskabelig arbejdsskraft, betænkning nr. 229 afgivet af Teknikerkommissionen, Kbh. 1959.
9. Teknisk Landsforbund, Danmark har brug for dygtige teknikere, Kbh. 1985.
10. Ibid.
11. Kenn Schoop, Teknikere i Bevægelse, Kbh. 1990. Se kapitel 1 og 6.
12. Ibid, se s. 188-195.
13. HK-Bladet nr. 11, 1956.
14. FTF, Organisation og tillidsmand, København 1979.
15. TL's arkiv/hovedbestyrelsesprotokol 1979.
16. TL's hovedbestyrelsesprotokol 1948.
17. Teknikeren nr. 5, 1948.
18. TL's hovedbestyrelsesprotokol 1959.
19. TL's arkiv.
20. Jacob Buksti & Jørgen Goul Andersen, Teknikere og faglig organisering, Kbh. 1981.